

ՄԱՀԱԳՐԱԿԱՆՆԵՐ

ՍԻՄՈՆ ՄԻՍԱԷԻ ԿՐԿԵԱՇԱՐԵԱՆ
(1923-2011)



ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ (2000), ՀՀ Գրողների Միութեան (1977) եւ Հոռմի Տիբերիմա Ակադեմիայի անդամ (1986), Փարիզի «Արարատ» Գիտամշակութային Ակադեմիայի անդամ (1994), պատմական գիտութիւնների դոկտոր-պրոֆեսոր Սիմոն Միսաքի Կրկեաշարեանը ծնունդ է 7 Դեկտեմբեր 1923ին, Յունաստանի Աթէնք քաղաքում, Ադանայից եւ Հաճընից գաղթած ընտանիքում: 1936ին աւարտել է տեղի եօթնամեայ հայկական դպրոցը եւ ուսումը շարունակել յունական գիմնազիայում: 1943ից գործօն մասնակցութիւն է բերել Յունաստանը գրաւած իտալո-գերմանական զաւթիչների դէմ սկսուած դիմադրական շարժմանը, գլխատրեւով ընդլատակեայ կազմակերպութիւն: Դրան զուգընթաց անդամակցել է Աթէնքի Կոկինիա արուարձանում կազմակերպուած գրական խմբակին: 1944ին ընդունուել է Աթէնքի Կապողիստրիասի անուան Ազգային Համալսարանը, որտեղ սովորել է մինչեւ 1947՝ Խորհրդային Հայաստան իր հայրենադարձը: Այս ընթացքում քաղաքական-հասարակական բոլոր գործունէութիւն է ծաւալել Աթէնքի հայկական համայնքում որպէս *Նոր Կեանք* օրաթերթի աշխատակից եւ խմբագիր՝ «Քառան» ծածկանունով: Մեծ նպաստ է բերել Յունաստանում ծաւալուած յունահայերի հայրենադարձութեան կազմակերպման գործին եւ 1947ի վերջին որպէս կարաւանապետ իրականացրել է 2750 յունահայերի հայրենադարձը: Ընտանիքը հաստատուել է Երեւանում:

Երեւանում, սկզբնական տարիներին, նա զբաղուել է մանկավարժութեամբ՝ որպէս պատմութեան ուսուցիչ աշխատելով մայրաքաղաքի տարբեր դպրոցներում: 1950ին ընդունուել է Երեւանի Խաչատուր Աբովեանի անուան Մանկավարժական Ինստիտուտը: Այն գերազանց աւարտելուց յետոյ որոշ ժամանակ եւս պատմութիւն է դասաւանդել Հայաստանի գիւղական շրջանների դպրոցներում, միաժամանակ զբաղուելով գեղարուեստական գրականութեան թարգմանութեամբ: 1956ին ձեռնարկել եւ 1957ին աւարտել է Հոմերոսի *Ոդիսականի* թարգմանութիւնը: 1959ին լծուել է ասպիրանտուրայի աշխատանքների, ուսումնառութիւնն անցկացնելով Լենինգրադի Համալսարանի Յունաստանի եւ Հոռմի Պատմութեան Ամբիոնում եւ աշակերտելով Յովսէփ Օրբելուն, Վ. Ստրուվէին, Բորիս Պիտրովսկուն: 1962ին վերադարձել է Երեւան եւ ընդունուել Ակադեմիայի Պատմութեան Ինստիտուտ, աշխատելով Հին եւ Միջին Դարերի Պատմութեան Բաժնում: 1963ին պաշտպանել է թեկնածուական՝ «Հելլենիստական Թագաւորների Փոխյարաբերութիւնները Փոքր Ասիայի եւ Հայաստանի Քաղաքների Հետ» նիւթով: 1980ին պաշտպանել է դոկտորական՝ «Հին Հայաստանի Պետական Կառուցումները» նիւթով:

Կրկեաշարեանի պատմագիտական հետազոտութիւնների շրջանակները ներառել են հելլենիստական քաղաքների, Հին Հայաստանի պետական կառուցումների, սոցիալ-քաղաքական պատմութեան, հայ-յունական, հայ-հռոմէ-

ական, հայ-պարսկական յարաբերությունների ոլորտները՝ Ք.ա. Չ. դարից մինչև Հայաստանում Արշակունեաց Թագաւորութեան անկումը։ Նրան զբաղեցրել են նաեւ հայոց արքաների տիրոջսաշարի, արքայատոհմերի յաջորդականութեան, հայոց բանակի կազմաւորման հարցերը։ Յունահռոմէական սկզբնաղբիւրների հիմամբ նա անդրադարձել է հին հայկական քաղաքների սոցիալական կազմին, թագաւորութեան եւ բնակչութեան տարբեր խաւերի փոխյարաբերութեանը, պետական կառուցուածքի կազմաւորմանն ու զարգացմանը, նախարարութիւնների ու գործակալութիւնների բնոյթին, քաղաքների վերաբնակեցման եւ այլ հարցերի։

Կրկեաշարեանի գիտական գործունէութեան մի այլ ասպարէզ էր անտիկ յոյն հեղինակների դասական գործերի հայերէն թարգմանութիւնը եւ առաջաբաններով ու ընդարձակ ծանօթագրութիւններով հրատարակումը։ Այդպէս հիմք դրուեց ՀՀ ԳԱ հրատարակչութեամբ լոյս տեսնող «Օտար Աղբիւրները Հայաստանի եւ Հայերի Մասին» մատենաշարի «Հին Յունական Աղբիւրներ» շարքին (Հին Յունական Աղբիւրներ. Ա., Յովսէպոս Փլաւիոս, Դիոն Կասիոս, 1976 եւ Հին Յունական Աղբիւրներ. Բ., Դիոդորոս Սիկիլիացի, 1985)։ Նա եղել է նաեւ հրատարակութեան խմբագիրը ակադեմիկոս Հրաչ Բարթիկեանի թարգմանած նոյն շարքի Կոստանդին Ծիրանածինի, Յովհաննէս Սկիլիցեսի եւ Թէոփանէսի Շարունակողի հատորներին։ Նա թարգմանել է նաեւ գեղարուեստական գրականութիւն՝ Սոփոկլէսից, Երիպիդեսից, Արիստոփանէսից, Վառնալիսից, Ալեքսանդրոպոլոսից, Պանսելիմոսից եւն.։

Իր բեղմնաւոր թարգմանական գործունէութեան համար 1986ին արժանացել է Եղիշէ Զարենցի անուան Գրական Մրցանակին, 2003ին պարգեւատրում է «Կանթեղ» գրական մրցանակով, իսկ 2005ին՝ Ս. Էջմիածնի Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ շքանշանով։

Կրկեաշարեանը ծաւալել է նաեւ մանկավարժական գործունէութիւն. 1986ից դասախօսել է Երեւանի Պետական Համալսարանում (ԵՊՀ), Էջմիածնի Հոգեւոր Ծեմարանում, դասաւանդելով հին յունարէն, յունահռոմէական աղբիւրներ եւ հայոց պատմութիւն։

Մինչեւ իր կեանքի վերջին օրը Կրկեաշարեանը շարունակեց աշխատել ՀՀ ԳԱ Պատմութեան Ինստիտուտում եւ կատարեց թարգմանութիւններ։ Նրա թարգմանած վերջին երկը՝ Հոմերոս Մայալիդիսի *Ազնիւ* վէպը, մնաց անաւարտ։

Միմոն Կրկեաշարեանը մահացաւ 5 Յունուար 2011ին, Երեւանում։

ԱՐՏԱՇԷՍ ԿՐԿԵԱՇԱՐԵԱՆ

akrkyasharian@yahoo.com



ԵՐՈՒԱՆԴ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

(1913-2010)

Հայաստանի թուրքագիտական դպրոցի հիմնադիրներից եւ կարկառուն ներկայացուցիչներից՝ պատմական գիտութիւնների դոկտոր, պրոֆեսոր Երուանդ Կազարի Սարգսեանը ծնուել է 1913ին Միսիանի շրջանի պատմական Բոնակոթ գիւղում։ Միջնակարգ կրթութիւնը ստացել է Բաքում, իսկ բարձրագոյնը՝ Լենինգրադի Պետական Հա-

մալսարանում: 1942ին յաջողութեամբ աւարտելով ԽՍՀՄ Գիտութիւնների Ակադեմիայի Արեւելագիտութեան Ինստիտուտի ասպիրանտուրան, վերադարձել է Հայաստան եւ աշխատանքի անցել ՀԽՍՀ Արտաքին Գործերի Նախարարութիւնում՝ որպէս Թուրքիայի գծով պատասխանատու աշխատակից: Այդ ժամանակաշրջանում նա գործուն մասնակցութիւն է ունեցել Հայկական Հարցին եւ Թուրքիայի հակահայկական քաղաքականութեանը վերաբերող մի շարք կարեւոր գեկուցագրերի պատրաստմանը, որոնք ուղարկւում էին Մոսկուա եւ օգտագործւում 1945-1947ին Թուրքիայի նկատմամբ ԽՍՀՄ քաղաքականութիւնը մշակելու նպատակով:

Յետագայում Սարգսեանն աշխատել է Գիտութիւնների Ակադեմիայի համակարգում: Երբ 1958ին Ակադեմիայում հիմնադրուած Արեւելագիտութեան Սեկտորի հիման վրայ 1971ին ստեղծուեց Արեւելագիտութեան Ինստիտուտը, նա դարձաւ դրա առաջին աշխատակիցներից, եւ երկար տարիներ ղեկավարեց Թուրքագիտութեան Բաժինը: Նրա ջանքերի շնորհիւ Բաժինը վերածուեց Թուրքիայի նոր եւ նորագոյն պատմութեան ուսումնասիրութեան եւ մասնագէտների պատրաստման կարեւոր կենտրոնի:

1946ին Սարգսեանը յաջողութեամբ պաշտպանել է քեկնածուական ատենախօսութիւնը: 1963ին, նրա դոկտորական թեզի պաշտպանութիւնը Մոսկուայում վերաճել է սուր եւ սկզբունքային բանավեճի՝ խիստ քաղաքականացուած խորհրդային թուրքագիտութեան մոսկովեան դպրոցի ներկայացուցիչների հետ եւ արժանացել լայն արձագանգների գիտական եւ հասարակական շրջանակներում: Այդպէս էր կայանում հայկական թուրքագիտութեան հեղինակութիւնը: Նրա քեկնածուական եւ դոկտորական ատենախօսութիւնները կարեւոր ներդրում են Թուրքիայի եւ Արեւմտեան Հայաստանի նոր դարի պատմութեան ուսումնասիրութեան բնագաւառում:

Պրոֆեսոր Սարգսեանի գրչին են պատկանում բազմաթիւ մենագրութիւններ եւ աւելի քան 100 այլ գիտական աշխատութիւններ, որոնք իրաւամբ մեծ համբաւ են բերել ոչ միայն նրան, այլեւ հայկական թուրքագիտութեանը: Նրա ամենայաջողուած գիտական աշխատութիւնը *Թուրքիան եւ Նրա Նուաճողական Քաղաքականութիւնը Անդրկովկասում 1914-1918* մենագրութիւնն է, որը 1962ին հրատարակուել է ռուսերէն, իսկ 1964ին՝ հայերէն: Այս գրքում հեղինակը լայնօրէն օգտագործելով արխիւային եւ վաւերագրական այլ նիւթեր՝ համոզիչ կերպով ցոյց է տալիս Օսմանեան Կայսրութեան ծաւալապաշտական նկրտումներն Անդրկովկասի, գլխաւորապէս Արեւելեան Հայաստանի նկատմամբ, վեր հանում հայ ժողովրդի ֆիզիկական բնաջնջման երիտթուրքական քաղաքականութեան անմիջական կապը նրա պանթուրքիստական գաւթողական ծրագրերի հետ: Մենագրութեան կարեւոր արդիւնքներից է հեղինակի եզրայանգումն այն մասին, որ քեմալական Թուրքիան հանդէս է եկել որպէս Օսմանեան Կայսրութեան հակահայկական քաղաքականութեան շարունակող: Գիրքը նշանակալից դեր է կատարել «վաթսունականների սերնդի» միջավայրում Թուրքիայի մասին յստակ պատկերացումների ձեւաւորման համար: Այն այսօր եւս պահպանում է իր գիտական նշանակութիւնն ու քաղաքական այժմեականութիւնը: 1965ին, Բէյրութում հրատարակուել է նրա *Հայերի Ֆիզիքական Ոչնչացման Ծրագրի Իրագործումը Երիտթուրքերի Կողմից 1915-1916 Թուականներին* հատորը:

Սարգսեանի գիտական ժառանգութեան մէջ կարեւոր տեղ է զբաղեցնում նաեւ *Politika Osmanskogo Pravitelstva V Zapadnoy Armenii I Derjavi V Posledney Chetverti XIX I Nachale XX VV* (Օսմանեան Կայսրութեան քաղաքականութիւնը Արեւմտեան Հայաստանում եւ պետութիւնները ԺԺ. դարի վերջին քառորդում եւ Ի. դարի սկզբին) ստուարածաւալ մենագրութիւնը, որը լոյս է տեսել 1972ին ռուսերէն: Օգտագործուած մեծաքանակ փաստացի նիւթի վերլուծութեամբ եւ ընդհանրացումների բարձր մակարդակով, այդ գիրքը հիմնարար ներդրում է Հայկական Հարցի ուսումնասիրութեան բնագաւառում:

Հայաստանում պրոֆեսոր Սարգսեանն առաջիններից է ձեռնամուխ եղել բուրքական պատմագրութեան մէջ լայն տարածում գտած՝ Հայաստանի եւ հայ ժողովրդի պատմութիւնը խեղափրոդ հայեցակարգերի քննական վերլուծութեանը, դրանց հակագիտական բնոյթի բացայայտմանը: Նրա եւ Ռուբէն Սահակեանի հեղինակած *Հայ Ժողովրդի Նոր Շրջանի Պատմութեան Նենգափոխումը Թուրք Պատմագրութեան Մէջ* գիրքը (1963) վերահրատարակուել է Թեհրանում, թարգմանուել անգլերէն եւ հրատարակուել նաեւ ԱՄՆում (1965):

Դեռեւս Խորհրդային տարիներին պրոֆեսոր Սարգսեանը սկսեց համակողմանի ուսումնասիրել նաեւ 1920 թուականի հայ-բուրքական պատերազմին առնչուող բազմաթիւ արտաքին հանգամանքների բարդ կծիկը: Նա առաջիններից էր, ով ձեռնամուխ եղաւ այդ խնդիրների վերաբերեալ մոսկովեան եւ երեւանեան արխիւների գաղտնի ֆոնդերում պահուող հարուստ, սակայն եւ յաճախակի իրարամերժ բնոյթի փաստաւերագրական նիւթի քննական հետազոտմանը: Նրա տարիների լարուած աշխատանքի արդիւնքները հնարաւոր եղաւ արժեքաւոր մենագրութեան տեսքով հրատարակել միայն անկախ Հայաստանում՝ *Դատարար Գործարք. Հայաստան, Ռուսաստան, Թուրքիա* (1995) խորագրով: Նրա գրչին են պատկանում նաեւ՝ *Polojenie Trudiashtchiksia Mass V Sovremennoy Turtsii*, (Աշխատաւոր զանգուածների դրութիւնը ժամանակակից Թուրքիայում), (1955), *Agrarnaya Politika Osmanskogo Pravitelstva V Zapadnoy Armenii Vo Vtoroy Polovine XIX Veka* (Օսմանեան կառավարութեան հողային քաղաքականութիւնը Արեւմտեան Հայաստանում ԺԺ. դարի երկրորդ կեսին), (1957), *Velikaya Oktiabrskaya Sotsialisticheskaya Revoliutsia I Natsionalno-Osvoboditelnaya Borba V Turtsii (1918-1922)* (Հոկտեմբերեան սոցիալիստական մեծ յեղափոխութիւնը եւ ազգային-ազատագրական պայքարը Թուրքիայում (1918-1922)), (1958):

Սարգսեանը 1950-1980ականների հայկական գիտական կեանքի գործուն մասնակիցներից էր: Հետաքրքիր գեկուցումներով նա յաճախակի հանդէս է եկել գիտաժողովներում, այդ թւում՝ միջազգային: Նա ակտիւօրէն մասնակցել է գիտական բանավեճերին ու քննարկումներին, եղել մի շարք խմբային մենագրութիւնների ու յօդուածների ժողովածուների հեղինակակից եւ պատասխանատու խմբագիր, ղեկավարել է եւ ընդդիմախօսել բազմաթիւ ատենախօսութիւններ, իր հարուստ գիտելիքները փոխանցելով տասնեակ աշակերտների եւ կրտսեր գործընկերների:

1990ականների կեսերին մտաւորականութեան համար Հայաստանում ստեղծուած ծանր կենցաղային պայմաններն ստիպեցին Սարգսեանին տեղափոխուել ԱՄՆ: Սակայն օտարութեան մէջ եւս նա շարունակեց անխոնջ ծառայել գիտութեանը, ովկիանոսի այն ափից Երեւան էին հասնում նրա յօդ-

ուածները Թուրքիայի հակահայ քաղաքականութեան տարբեր դրսևորումների վերաբերեալ, որոնք պարբերաբար լոյս էին տեսնում սփիւռքահայ մամուլի էջերում: Հայաստանի թուրքագետները, պրոֆեսոր Սարգսեանի բազմաթիւ գործընկերները եւ աշակերտները միշտ վառ կը պահեն գիտութեան երախտաւորի եւ բարի մարդու կերպարը:

Երուանդ Սարգսեանն իր մահկանացուն կնքեց 11 Մարտի 2010ին, Գլենդէյլ:

ՌՈՒԲԵՆ ՍԱՖՐԱՍՏԵԱՆ
safrastyan@policy.hu



ԱՐԱՄ ԽԱՇԻԿՅԱՆ
(1922-2011)

Հայկական Յեղասպանութեամբ որբացած սերունդի ներկայացուցիչ, բժշկական նկարագարող, գծագրող, պատմաբան Դոկտ. Անդրանիկ Չելեպեան ծնած է Քէօրքիւնէ, Քեսապ, 11 Մարտ 1922ին: Ան անդրանիկ գաւակն էր Խաչեր Չելեպեանի եւ Գարուն Արէլեանի, որոնք ամուսնացել էին 1920ին, Տէյր Աթիլի քեմիկն մէջ, Սուրիա, երբ կը վերադառնային իրենց պապենական բնօրրանը՝ 1915ի ահաւոր ջարդերէն ետք:

Անդրանիկ իր հայրը կը կորսնցնէ Փետրուար 1930ին: Փայլուն միշերով աւարտելով Քէօրքիւնէի Հայ Աւետարանական Վարժարանը, ան կ'արժանանայ կրթաթոշակի՝ շարունակելու իր ուսումը Ալեքիփօ Քոլէճին մէջ (Հալէպ), զոր Յիշատակութեամբ աւարտելով 1944ին, կ'արժանանայ Ալթունեան մրցանակին: Աւարտելէ ետք, տարի մը կը դաստաւանէ Քէօրքիւնէի իր վարժարանին մէջ, ապա կը վերադառնայ Ալեքիփօ Քոլէճ, ուր 1945-49ին կը դաստաւանէ անգլերէն եւ ուսողութիւն:

Չելեպեան 1949ին կը հաստատուի Պէյրութ, ուր տարի մը անգլերէն կը դաստաւանէ ՀԲԸՄ Յովակիմեան-Մանուկեան Մանչերու Երկրորդական Վարժարանին մէջ, ապա պաշտօնի կ'անցնի Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանի բնախօսութեան բաժանմունքին մէջ, ուր կը մնայ 27 տարի իբրեւ գիտահետազոտողի օգնական եւ գիտաշխատանքի դասատու: Հոն գտնուած իր վերջին տասնչորս տարիներուն ան կը գործէ իբրեւ բժշկական գծագրիչ ու պատկերող, առանձինն նկարագարողով բժշկագիտական երեք դասագիրքեր: Միաժամանակ կ'աշխատակցի *Ջանասէրին*, *Սփիւռքին* եւ *Նայիրին*:

1977ին Չելեպեան ընտանեօք կը գաղթէ Միացեալ Նահանգներ ու կը հաստատուի Տիքքոյթ, ստանձնելով տեղի ՀԲԸՄ Ալեք եւ Մարի Մանուկեան Վարժարանին հանրային յարաբերութեանց պաշտօնը մինչեւ 1991, միաժամանակ աշխատակցելով հայկական մամուլին՝ *Նոր Օր*, *Պայքար*, *Նոր Կեանք*, *The Armenian Observer*, *The Armenian Reporter*: Չելեպեան կ'աշխատակցէր նաեւ *Military History* ամսագրին՝ հայոց պատմութեան մասին նիւթերով:

1984ին, Լոս Անճելըսի Abril Հրատարակչատունէն կը հրատարակէ *Զօրավար Անդրանիկ եւ Հայ Յեղափոխական Շարժումը* հատորը, որ

կ'արժանանայ վերահրատարակութեան եւ Հայաստանի մէջ կը տպուի 75000 տպաքանակով: Գիրքին հասոյթը Չելեպեան կը նուիրէ Ղարաբաղի ազատամարտիկներուն: Գիրքը ատլի ետք կը թարգմանուի անգլերէնի՝ *General Atantrik and the Armenian Revolutionary Movement* (1988), քրքրեմի (2003), Յունարեմի (2005) ու սպաներէնի (Արժանքին, 2006): 1989ին, ԵՊՀ Պատմութեան Բաժանմունքին մէջ ան կը պաշտպանէ իր թեզը, որուն իբրեւ արդիւնք անոր կը շնորհուի դոկտորականի տիտղոս:

1991ին Չելեպեան կը հրատարակէ իր երկրորդ գիրքը՝ *Յեղափոխական Դէմքեր*, որ կը թարգմանուի անգլերէնի՝ *Armenian Revolutionary Figures* (1992): 1999ին լոյս կը տեսնէ *Armenia After the Coming of Islam* հատորը, որ կարժանանայ վերահրատարակութեան: 2003ին Չելեպեան կը հրատարակէ իր չորրորդ գիրքը՝ *Դրօ*, որ կը հետազօտէ Դրաստամատ Կանայեանի կեանքը: Այս գիրքը եւս կը թարգմանուի անգլերէնի՝ *Dro (Drastamat Kanayan) Armenia's First Defense Minister of the Modern Era* (2009):

Չելեպեան գործակցած է Դոկտ. Սթենլի Զըրի հետ: Այս գործակցութեան արդիւնքը կ'ըլլայ Դոկտ. Զըրի *The Lions of Marash* գիրքին ծնունդը, անտիպ նկարներով (Albany, State University of New York Press, 1973): Դոկտ. Զըր պաշտօնավարած էր Մերձատր Արեւելքի Նպաստամատոյցին մէջ եւ 1919ին տեղափոխուած Մարաշ, ուր գլխաւորած էր Նպաստամատոյցի գործունէութիւնը:

Չելեպեան խմբագրած է Հենրի Ուիլֆրիտ Կլոքլորի անձնական յուշերը՝ *Interned in Ourfa* (Պաշտօնակոչուած Ուրֆայի մէջ) (1969, Պէյրութ):

Դոկտ. Չելեպեան տուած է բազմաթիւ դասախօսութիւններ, արժանացած բազմաթիւ մետալներու: Սաութֆիլտի քաղաքապետը 2005ին օր մը կը հռչակէ անոր անուամբ՝ առ ի գնահատանք, քաղաքին անուան տարածման համար Չելեպեանի բերած նպաստին: 1995ին քեսապցիք կը պատուեն իրենց հայրենակիցը:

Անդրանիկ Չելեպեան մահացաւ 13 Ապրիլ 2011ին, Սաութֆիլտ, Միչիկըն:

ՎԱՀԷ ԱՐԷԼԵԱՆ
vapelian@yahoo.com

ԼՈՒՍԻԿ ՄԱՋՍՈՒԴԵԱՆ (1934-2011)

Բանասիրական գիտութիւնների թեկնածու, դոցենտ, ԵՊՀ երկարամեայ եւ սիրուած դասախօս Լուսիկ Մեղրակի Մաքսուդեանը ծնուել է 1934 Սեպտեմբերի 15ին, Չինաստանի Մանչուրիա քաղաքում: Նախնիները եղել են Արեւմտեան Հայաստանի Խիզան գաւառից: 1936ին ընտանիքը հայրենադարձուել է եւ հաստատուել Երեւանում: 1942-1952՝ սովորել է Բաֆթու անուան միջնակարգ դպրոցում: 1952ին ընդունուել է ԵՊՀ Մեխանիկայի եւ Մաթեմատիկայի Բաժին: Մէկ տարի յետոյ նորից է դիմել Համալսարան՝ այս անգամ ընտրելով բանասէրի մասնագիտութիւնը: Համալսարանը գերազանցութեամբ աւարտելուց յետոյ աշխատել է ՀՍՍՀ ԳԱ Լեզուի Ինստիտուտի մեքենական թարգմանութեան խնդիրներով զբաղուող գիտական խմբում: 1961ին ընդունուել է ԵՊՀ ասպիրանտուրա՝

«Ժամանակակից Հայոց Լեզու» մասնագիտութեամբ: Անմիջապես անցել է դասախօսական աշխատանքի: Բացի ժամանակակից հայոց լեզուի խնդիրներից՝ զբաղուել է քարգնամութեան տեսութեան հարցերով: 1973ին պաշտպանել է քեկնածուական ատենախօսութիւն «*Բայանուն Գոյականը Ժամանակակից Հայերէնում*» թեմայով: Ունեցել է նաեւ քաղում օտարազգի ուսանողներ՝ Ֆրանսիայից, Հոլանդիայից, Իտալիայից, ինչպէս նաեւ ԽՍՀՄ նախկին հանրապետութիւններից: ԵՊՀում դասաւանդել է մինչեւ 2005:

Լուսիկ Մաքսուդեանի հեղինակած գրքերն են՝ *Բայանուն Գոյականը Ժամանակակից Հայերէնում* (1984), *Հայերէնի Ինքնուրույն* (1999), *Հայերէն-Ռուսերէն Բառարան* (2003): Գիտական մամուլում հանդէս է եկել յօդուածներով:

Լուսիկ Մաքսուդեանը մահացել է 24 Մայիս 2011ին, Երեւանում:

ՄԱՐԻԱՄ ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ

mkirakossian@yahoo.com

ՊԱՐՈՅՐ ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ

(1933-2011)

Հայագետ-աղբիւրագետ, կովկասագետ, ՀՀ ԳԱԱ Արեւելագիտութեան Ինստիտուտի գլխաւոր մասնագետ, պատմական գիտութիւնների դոկտոր, պրոֆեսոր Պարոյր Մամբրէի Մուրադեանը ծնուել է 1933 Մարտի 25ին Զաւախքի Ղադօ (հայկական տարբերակով՝ Փապար) գիւղում: 1952ին աւարտել է Ազարթի միջնակարգ դպրոցը: 1953-1958՝ սովորել է աւարտել է ԵՊՀ Բանասիրական Ֆակուլտետի Արեւելեան (պարսկական) բաժինը: 1960-1962՝ սովորել է Հայաստանի ԳԱ ասպիրանտուրայում՝ ուսումնառութիւնն անցկացնելով Թբիլիսիի Պետական Համալսարանում: 1963ին պաշտպանել է քեկնածուական ատենախօսութիւն «Հայ-Վրացական Մատենագրական Փոխյարաբերութիւնները ԺԸ. Դարում» նիւթով: Նոյն տարին հրատարակել է *Սայեաթ Նովան Ըստ Վրացական Աղբիւրների. Բանասիրական Պրպտումներ Եւ Նիւթեր* հատորը: 1963-1970՝ աշխատել է Մանուկ Աբեղեանի անուն Գրականութեան Ինստիտուտի Հին Գրականութեան Բաժնում: 1970ին աշխատել է ԵՊՀ Պատմութեան Ֆակուլտետում, իսկ 1976ից՝ նաեւ ՀՀ ԳԱԱ Արեւելագիտութեան Ինստիտուտում, որտեղ կազմաւորել է գլխաւորել է Կովկասագիտութեան Եւ Բիւզանդագիտութեան Բաժինը (այժմ՝ Քրիստոնէայ Արեւելք): 1986ին պաշտպանել է դոկտորական ատենախօսութիւն «Վրաստանի Հայերէն Արձանագրութիւնները. Քարթլի Եւ Կախէթի» նիւթով: 1989ին ստացել է պրոֆեսորի կոչում, դարձել է «Մեսրոպ Մաշտոց» մրցանակի դափնեկիր: 1991-1992 ուսումնական տարում կովկասագիտութեան դասընթաց է վարել Գերմանիայում (Տրիերի Համալսարան): 2002-2003՝ դասաւանդել է Հրաչեայ Աճառեանի անուն Համալսարանում: Երկար տարիներ դասաւանդելով ԵՊՀում աճեցրել է քաղմաթիւ երիտասարդ մասնագետներ:

Մուրադեանը պատմա-բանասիրական լայն ընդգրկում ունեցող գիտնական էր եւ խոր հետք է թողել Հայաստանում կովկասագիտութեան ծնւաւորման ու զարգացման բնագաւառում: Նա թողել է գիտական հսկայական ժառանգութիւն՝ աւելի քան 300 տպագիր աշխատութիւն: Նշանակալի է նրա վաստակը հայոց միջնադարեան մատենագրութեան, մշակոյթի, ճարտարա-

պետութեան, պատմական սկզբնաղբիրների ու վիճաբանական յուշարձանների հիմնարար հետազոտութիւնների բնագաւառում:

Հայագիտութեան համար խոշոր երետյոթ էր Մուրադեանի կողմից *Վրաց ժամանակագրութիւն*. (1207-1318)ի հին վրացերէնից հայերէնի ամբողջական քարգմանութիւնն ու հրատարակումը (1971): Մնայուն եւ գիտական մեծարժէք հետազոտութիւններ են նաեւ՝ «Armeno-Georgica» մատենաշարով հրապարակուած Մուրադեանի մենագրութիւնները՝ *Հայաստանի Վրացերէն Արժանագրութիւնները*. *Աղբիւրագիտական Քննութիւն/Gruzinskaya Epigrafika Armenii* (Վրաստանի հայերէն արժանագրութիւնները) (2 հատոր, 1977), *Ազաթանգեղոսի Հին Վրացերէն Խմբագրութիւնները* (1982), *Armenianski Epigrafika Gruzi: Kartli I Kakheti* (Վրաստանի հայերէն արժանագրութիւնները. Քարքի եւ Կախէթի, 1985), *Շուշանիկի Վկայաբանութիւնը. Բնագրեր եւ Հետազոտութիւններ* (1996):

Նրա ուսումնասիրութիւններին յատուկ է գիտական հիմնաւորուածութիւնը, առաջադրուող եզրակացութիւնների քարնութիւնն ու համարձակութիւնը, գիտական նորոյթը: Պրոֆ. Մուրադեանի գիտական գործունէութեանը քնութագրական է գիտական հետեւողականութիւնը եւ ուսումնասիրութեան խնդիրների լայն շրջանակի ընդգրկումը: Նա ծաւալել է գիտա-կազմակերպական աշխուժ գործունէութիւն. մեծ վաստակ ունի ինչպէս հայագիտական նոր ուսումնասիրութիւնների ծրագրաւորման, նոր կադրերի ստեղծման, այնպէս էլ անուանի հայագէտ գիտնականների վաստակի գնահատման ու նորովի ներկայացման, հայագիտական նոր հրապարակումների ու շարքերի ստեղծման ու խմբագրման ասպարէզներում:

Նա կազմել ու խմբագրել է «Կովկաս եւ Բիւզանդիա», «Հայագիտական Հետազոտութիւններ», «Հայագիտական Մատենադարան», «Յուշարձան» մատենաշարերը, խմբագրել շատ հայագէտների մենագրութիւններ, կազմել եւ հրատարակել է անուանի հայագէտների տպագիր եւ անտիպ գիտական ժառանգութիւնը ներկայացնող ժողովածուներ (Նիկողայոս Մառ, Յովսէփ Օրբելի, Լեւոն Խաչիկեան, Լեւոն Մելիքսէթ-Բէկ, Երուանդ Տէր-Մինասեան, Մկրտիչ Ներսիսեան եւ այլք):

Պարոյր Մուրադեանը եղել է գիտական, գիտամեթոդական ու խմբագրական մի շարք խորհուրդների անդամ: Երկար տարիներ եղել է ՀՀ Բարձրագոյն Որակաւորման Յանձնախմբի Ընդհանուր (համաշխարհային պատմութիւն) մասնագիտական խորհրդի եւ ՀՀ ԳԱԱ Պատմաբանասիրական Հանդէսի խմբագրական խորհրդի անդամ: Աշխատակցել է Բէյրութում լոյս տեսնող *Հայկազեան Հայագիտական Հանդէսին* («Բնագրագիտական Դիտարկումներ Խորենացու Պատմութեան Հեղինակային Իսկագիրը Վերականգնելու Առնչութեամբ» (Հտր. ԻԱ.), «Մովսէս Խորենացու Պատմութեան Ներսէս Լամբրոնացու Օրինակը» (Հտր. ԻԳ.), «Դիտարկումներ Աւանդաբար Ս. Մեսրոպի Ընդօրինակութիւն Համարուող Աւետարանի Շուրջ» (Հտր. ԻԴ.): Գիտական գեկուցումներով մասնակցել է միջազգային բազմաթիւ գիտաժողովների ու կոնգրէսների ինչպէս Հայաստանում, այնպէս էլ արտասահմանեան շատ երկրներում, Հայաստանում կազմակերպել է «Քրիստոնեայ Արեւելք» միջազգային գիտաժողովը եւ հրատարակել նրա նիւթերը:

Պարոյր Մուրադեանը բազմիցս արձագանգել է պատմութեան կեղծարարութիւններին եւ պարբերական մամուլի ու գիտական հանդէսների էջերում

հանդես եկել սուր գրախօսություններով: Աղյուստանական կեղծարարությունների վերաբերեալ նրա հրապարակումները ամփոփուել են *Istoriya-Pamyat Pokolenii: Problemi Istorii Nagornogo Karabakha* (Պատմությունը ժողովրդի յիշողությունն է) ռուսերեն ժողովածուի մէջ (1990):

Պարոյր Մուրադեանը մահացաւ 21 Յուլիս 2011ին, Երեւանում:

ՀՀ ԳԱԱ ԱՐԵՒԵԼԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀՐԱՉ ՄԻՔԱՅԵԼԻ ԲԱՐԹԻԿԵԱՆ

(1927-2011)

Համաշխարհային բիզանդագիտութիւնը եւ հայագիտութիւնը մեծագոյն կորուստ կրեցին: Կեանքի 84րդ տարում իր մահկանացուն կնքեց ականատր գիտնական, ՀՀ ԳԱԱ, Աթենքի Ակադեմիայի եւ Հռոմի Տիբերինա Արուեստի, Գրականութեան եւ Գիտութեան Ակադեմիայի ակադեմիկոս Հրաչ Միքայէլի Բարթիկեանը:

Պատմական գիտութիւնների դոկտոր Հրաչ Բարթիկեանը ծնուել է 1927ին Աթենքում, բանասէր-հրապարակախօսի ընտանիքում: Նախնական կրթութիւնը ստացել է տեղի հայկական վարժարանում: 1945ին ասարտել է յունական գիմնազիան: 1946ին ընտանիքով ներգաղթել է Հայաստան: 1953ին գերազանցութեամբ ասարտել է ԵՊՀ Պատմութեան Ֆակուլտետը: Ուսումնառութիւնը շարունակել է ՀՀ ԳԱԱ Պատմութեան Ինստիտուտի ասպիրանտուրայում՝ Լենինգրադում ակադեմիկոս Յովսէփ Օրբելու ղեկավարութեամբ: 1958ին Լենինգրադի Պետական Համալսարանում պաշտպանել է քեկնածուական ատենախօսութիւն «Պալիկեան Շարժման Պատմութեան Ուսումնասիրութեան Աղբիւրներ» թեմայով, որը ռուսերէնով լոյս է տեսել Երեւանում (1961): 1971ին պաշտպանել է դոկտորական ատենախօսութիւն «Բիզանդական Դիզէնիս Ակրիտաս Էպոսը եւ Նրա Նշանակութիւնը Հայագիտութեան Համար» թեմայով:

1957ից աշխատել է ՀՀ ԳԱԱ Պատմութեան Ինստիտուտում, 1980-2010՝ ղեկավարել է Ինստիտուտի Միջին Դարերի Պատմութեան բաժինը, եղել է գլխաւոր գիտաշխատող, պատրաստել բազմաթիւ մասնագէտներ:

Շուրջ 150 գիտական յօդածներից գաւ, լոյս է ընծայել 17 գիրք: «Օտար Աղբիւրները Հայաստանի եւ Հայերի Մասին. Բիզանդական Աղբիւրներ» մատենաշարով հրատարակել է բիզանդական մի շարք հեղինակների աշխատութիւնների հայերէն թարգմանութիւնները՝ ուսումնասիրութեամբ ու ծանօթագրութիւններով (*Պրոկոպիոս Կեսարացի* (1967), *Կոնստանդին Ծիրանածին* (1970), *Յովհաննէս Սկիլիցէս* (1979), *Թէոփանէս Խոստովանող. Ժամանակագրութիւն* (1983), *Թէոփանէսի Շարունակող. Ժամանակագրութիւն* (1990), *Պարթենիոս Աթենացի. ԳԱ «Գրական Յուշարձաններ» մատենաշարով հայերէն հրատարակել է Դիզէնիս Ակրիտաս դիցագնաՎէպը, Մատթէոս Ուռհայեցու Ժամանակագրութիւնի աշխարհաբար թարգմանութիւնը (1973), Պրոկոպիոս Կեսարացու Գաղտնի Պատմութիւնը (1967), Յունական Արխիւային Փաստաթղթեր Հայ-Յունական Յարաբերութիւնների Մասին Առաջին Հանրապետութեան Շրջանում (1918-1920) աշխատութիւնը (1998):*

Հայ-Բիզանդական Հետազոտություններ (Հտր. 1 և 2, 2002) յօդուածների ժողովածուի համար Բարթիկեանն արժանացել է ՀՀ Նախագահի Մրցանակի: Յունարեւոյ հրատարակել է «Բիզանդիան Հայկական աղբիւրներում» (1981), «Բիզանդիա եւ Հայաստան» (1991), «Գարասների Բիզանդական Ազնուականական Ընտանիքը» (1993) գրքերը: Բարթիկեանը մահուանից առաջ հասցրել էր աւարտել Միքայէլ Ատտալիատէսի Պատմութիւնը եւ Իոաննիս Կ. Խասիտիսի Պատմական Աանդոյք եւ Քաղաքական Իրապաշտութիւն. Յունական Քաղաքականութիւնը Հայկական Հարցի Վերաբերեալ 1876-1996 թթ. աշխատութիւնների բարգմանութիւնները:

Ծանրակշիռ գիտական ժառանգութեան համար 1980ին ընտրուել է Աթէնքի Ակադեմիայի, 1987ին՝ Հռոմի Տիբերինա Արուեստի, Գրականութեան եւ Գիտութեան Ակադեմիայի, 1996ին՝ ՀՀ ԳԱԱ իսկական անդամ: Նա 1995ից Հայաստանի Գրողների Միութեան անդամ էր:

1981ին Բարթիկեանը դարձել է Յունաստանի Բիզանդական Հետազոտությունների Ընկերութեան, ապա Յունական Քաղաքակրթութեան Հաստատութեան պատուաւոր անդամ, արժանացել է ՀՀ ԳԱԱ Մեսրոպ Մաշտոց մրցանակի, Սալոնիկի Արիստոտելեան Համալսարանի Արիստոտելի անուան մեդալի:

Լայն ու ընդգրկուն էր Բարթիկեանի գիտական հետազոտությունների շրջանակը: Նրա վաղ շրջանի ուսումնասիրությունները նուիրուած են Պաղիկեան Շարժմանը: Ակադեմիկոսի գիտական գործունէութեան մէջ Բազրատունեաց եւ յետ-Բազրատունեաց դարաշրջանների Հայաստանի ու Բիզանդիայի բազմաբնոյք կապերի մանրագնին քննութիւնն առանձնապատուկ տեղ է գրաւում: Բարթիկեանը շեշտակիօրէն ընդլայնեց հիմնահարցի աղբիւրագիտական յենքը՝ շրջանառութեան դնելով բիզանդական աղբիւրների մի ամբողջ շարք:

Բարթիկեանը մեծ վաստակ ունի նաեւ վիմագիր արձանագրությունների ու կնիքների ուսումնասիրութեան բնագաւառում: Առաջինը Բարթիկեանն է ընթերցել Գառնիի քաղնիքի յունարէն յայտնի արձանագրութիւնը: Նա հայոց պատմութեան ակադեմական նոր բազմահատորեակի խմբագրական խորհրդի անդամ էր, երկրորդ հատորի պատասխանատու խմբագիրը:

Գիտնականի ուսումնասիրություններում առանձնապատուկ տեղ է գրաւում Կիլիկեան Հայաստանի եւ Բիզանդիայի կապերի հետազոտումը:

Հրաշ Բարթիկեան մարդու, քաղաքացու եւ գիտնականի բարոյական բարձր նկարագրի յատկանշական կողմերից էին ուղղամտութիւնն ու սկզբունքայնութիւնը: Նրա անսահման բարութիւնն ու հոգատարութիւնը նկատելի էին իր գործունէութեան բոլոր ոլորտներում: Նա յատկապէս ուշադիր էր երիտասարդ գիտնական սերնդի նկատմամբ:

Հրաշ Բարթիկեանը մահացաւ 17 Օգոստոս 2011ին, Երեւանում:

ՀՀ ԳԱԱ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՆԵԼԼԻ ԱՆԱՆԵԱՆ
(1938-2011)

Գրականագետ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր Նելլի Անանեանը ծնուել է 1938 Ապրիլի 3ին, Երեւանում, արձակագիր Վախթանգ Անանեանի ընտանիքում:

Նելլի Անանեանը իմ սերնդակիցն էր: Աւելին, ուսանողական տարիների իմ դասընկերը: Այն հեռավոր 1955-60ականներին, ամբողջ հինգ տարի ԵՊՀ Բանասիրական Ֆակուլտետի Հայոց Լեզուի եւ Գրականութեան Բաժնի ուսանողներ էինք, ուսանողական տարիների ջերմ ընկերակցութեամբ, նոյն լսարանում, դասերից յետոյ տարբեր հաւաքների մեր մասնակցութեամբ: Մենք տարբեր շրջաններից եկած ուսանողներս, մի ուրիշ հայեացքով էինք նայում քաղաքաբնակների եւ, անշուշտ, աւելի ակնածանքով՝ Նելլիին: Չէ՞ որ նա այն օրերին հանրածանօթ, բոլորիս շատ սիրելի գրող Վախթանգ Անանեանի դուստրն էր: Իսկ Նելլին մի շատ պարզ, համեստ աղջիկ էր, մեր դասընկերն էր, հագնուում էր բոլորի նման, բոլորին վերաբերւում էր յարգալից, բոլորի ընկերն էր, թէւ նրա ընկերների շրջապատը չէր սահմանափակուում մեզանով: Հօր անունը չէր խանգարում, որ նա նաեւ ուսանողուհի լինէր՝ սեփական ջանադրութեամբ:

Մարդկային այդ յատկանիշները եւ հետաքրքրասիրութիւնը գրականութեան նկատմամբ պայմանաւորեցին, որ յետագայում նա ամբողջովին նուիրուի գրականագիտութեանը՝ գիտական ու մանկավարժական աշխատանքի:

1965ին ընդունուել է Հայաստանի ԳԱ Մանուկ Աբեղեանի անունան հրականութեան Ինստիտուտի ասպիրանտուրան՝ նոր գրականութեան գծով: 1969ին դարձել է Ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող: 1971ին պաշտպանել է թեկնածուական ատենախօսութիւն, 1994ին՝ դոկտորական: 1998ից դասաւանդել է Երեւանի Մովսէս Խորենացի Համալսարանում, 1999ից՝ Թատրոնի եւ Կինոյի Պետական Ինստիտուտում՝ իբրեւ պրոֆեսոր:

Անանեանի գիտական հետաքրքրութիւնները առաւելապէս ԺԹ դարի երկրորդ կէսի գրականութեան ու գրական քննադատութեան պատմական շրջագծում էին: Սակայն 'շեղում'ը պայմանաւորուած էր իր հօր նկատմամբ ունեցած սիրով, որ նրան մղեց ուսումնասիրելու նաեւ հնագոյն շրջանի գրականութիւնը: Նելլին կազմեց, առաջաբան գրեց, հրատարակութեան պատրաստեց Անանեանի քառահատորը (1984): Նոյնքան ուշագրաւ էր գրողի հարիւրամեայ յոբելեանի առիթով լոյս տեսած երկհատոր ժողովածուն, իր առաջաբանով (2005): Սակայն, անաւարտ մնաց Անանեանի երկերի հրատարակութիւնը, անտիպ մնացին նրա *Հայաստանի Կենդանական Աշխարհը* քաղմահատոր մենագրութեան վերջին հատորները: Իր ուսումնասիրութիւնները տպագրուել են գիտական մամուլում եւ Գրականութեան Ինստիտուտի հետեւեալ հրատարակութիւններում՝ *Գրական Դէմքեր* («19-րդ դարի 50-60-ական թուականների Արեւմտահայ Ռոմանտիկական Վիպագրութիւնը», 1976), *Հայ Զննադատութեան Պատմութիւն*, (Հտր. 2, 1998), *Հայ Վէպի Պատմութիւն* (2006) եւն.: Կազմել է *Հայ Զննադատական Մտքի Պատմութեան Մատենագիտութիւն, 1794-1920* աշխատութիւնը (1987, համահեղինակ՝ Լաուրա Մուրադեան): Առանձին գրքերով լոյս են տեսել նրաեւ *Արեւմտահայ Վիպագրութիւն* (1992) մենագրութիւնները: Մասնակցել է

նադարանի բազմամեայ գիտաշխատակից Նիկողոս Թահմիզեանը ծնունդ է 1926 Մայիսի 9ին Աթենքում, հայ տարագիրների ընտանիքում: Նախնական կրթությունը ստացել է Աթենքում, այնուհետև շարունակել ուսումնառությունը Կիպրոսի Մելգոնեան Կրթական Հաստատությունում, իսկ 1946ին շատ հայտնողիների նման, ընտանիքով ներգաղթել է Խորհրդային Հայաստան: Եւ ինչպես շնորհալի հայ երիտասարդներից շատերը, հայրենիքում ստացել է իր բարձրագույն կրթությունը, յաջողութեամբ աւարտելով Երեւանի Կոմիտասի անուան Պետական Կոնսերվատորիայի Երաժշտագիտութեան Բաժինը՝ պրոֆ. Մարգարիտ Յարութիւնեանի ղեկավարութեամբ: Արդէն նրա դիպլոմային աշխատանքը, որը նուիրուած էր Յովհաննէս Երզնկացու երաժշտատեսական հայեացքներին, վկայում էր երիտասարդի գիտական հետաքրքրութիւնների որոշակի ուղղուածութեան մասին: Նա շարունակեց իր մասնագիտական կատարելագործումը Լենինգրադի Ռիմսկի-Կորսակովի անուան Կոնսերվատորիայի ասպիրանտուրայում, աշակերտելով խորհրդային երաժշտագիտութեան կարկառուն ներկայացուցիչներ՝ Քրիստափոր Կուշնարեանին եւ Եուրի Կիլիմին, դառնալով նրանց արժանի սանր եւ հետետորդը: 1962ին պաշտպանեց իր թեկնածուական թեզը՝ «V-VIII Դարերի Հայկական Երաժշտական Մշակոյթը» նիւթով:

Բեղուն էին Թահմիզեանի միտքն ու գրիչը: Վերադառնալով հայրենիք եւ աշխատանքի անցնելով Մատենադարանում, նա խորամուխ եղաւ հայ միջնադարեան մասնագիտացուած երաժշտութեան պատմութեան, տեսութեան եւ գեղագիտութեան ասպարէզում: Իրար ետեւից նրա գրչով լոյս տեսան յօդուածներ, ուսումնասիրութիւններ, մենագրութիւններ, առանց որոնց այսօր անհնար է պատկերացնել հայ հոգեւոր երգարուեստի, ինչպէս նաեւ՝ առհասարակ հայ երաժշտութեան ուսումնասիրութիւնը: Բաւական է յիշատակել 1960-70ականներին լոյս տեսած նրա հիմնական աշխատութիւնները, որպէսզի պարզ դառնայ գիտնականի լայն ընդգրկումը, խորը գիտելիքները, գիտական կարեւոր ընդհանրացումներ կատարելու ունակութիւնը. *Tamburist Arutin, Rukovodstvo Po Vostochnoy Muzike* (Թամպուրիստ Արութին. ձեռնարկ արեւելեան երաժշտութեան, Երեւան, 1968), *Ներսէս Շնորհալին՝ Երգահան եւ Երաժիշտ* (Երեւան, 1973), իսկ նրա դոկտորական ատենախօսութիւնը, որը նա պաշտպանեց Մոսկուայում՝ *Teoriya Muziki V Drevney Armenii* (Հին Հայաստանի երաժշտութեան տեսութիւն, Երեւան, 1977), դարձաւ ողջ Խորհրդային Միութեան տարբեր հանրապետութիւններում գործող երաժշտագէտ-միջնադարագէտների եւ արեւելագէտների սեղանի գիրքը եւ մնում է այդպիսին առ այսօր: Նա կատարելապէս տիրապետում էր գրաբարին, հին եւ նոր յունարէնին, բուրբերէնին, ռուսերէնին եւ եւրոպական լեզուների, ինչը թոյլ էր տալիս նրան ազատօրէն օգտուելու այլալեզու զանազան աղբիւրներից: Յարգուած եւ ցանկալի ընդդիմախօս եւ գիտական ղեկավար էր Ռուսաստանի Դաշնութեան, անդրկովկասեան եւ միջինասիական հանրապետութիւններում գիտական մասնագիտացուած մի քանի խորհուրդների անդամ էր:

Թահմիզեանի գիտական գործունէութիւնը կարծես ուղղուած էր մեծն Կոմիտասի տեսական աշխատութիւններում դրոյթային ձեւով նշուած կէտերի լիարժէք գիտական լուսարանմանն ու մեկնաբանմանը. մի ծրագիր, որին նա հաւատարիմ մնաց ամբողջ կեանքում:

Նրա գիտական հետաքրքրությունների կարեւոր մասն էին կազմում խազագիտական ուսումնասիրությունները, հայ երաժշտագիտութեան ամենաբարդ եւ կնճռոտ բնագաւառներից մէկը: Քայլ առ քայլ, փուլ առ փուլ նա փորձում էր քննել հայ միջնադարեան խազային նոտագրութեան վերծանութեան խրթին հարցը, հիմնուելով բազմաթիւ միջնադարեան երաժշտածիսական եւ երգչական մատեանների եւ ժողովածուների մանրակրկիտ հետազօտման վրայ: Տարիներ անց, արդէն ԱՄՆ-ում, Թախմիզեանը ի մի բերեց իր խազագիտական ուսումնասիրությունները՝ հրատարակելով *Արդի խազաբանութիւն* արժեքատու մենագրութիւնը (2003): Իսկ մինչ այդ, դեռեւս Հայաստանում, 1985ին լոյս տեսաւ նրա կոթողային մենագրութիւններից մէկը՝ *Գրիգոր Նարեկացին եւ Հայ երաժշտութիւնը V-XV դարերում*, որտեղ իրեն յատուկ խորաքափանցութեամբ, պատմամշակութային լայն ետնախորքի վրայ, երաժշտա-գեղարուեստական երեւոյթների համեմատական քննութեամբ, նա, ներկայացրել էր Գրիգոր Նարեկացուն իբրեւ իր ժամանակի եւ հայկական վերածնութեան խոշորագոյն երաժիշտ եւ բանաստեղծ:

Նարեկացուն նուիրուած մենագրութիւնից յետոյ Թախմիզեանը հրատարակեց ԺԹ. դարի Տաճկահայաստանի երեւելի երաժիշտ-տեսաբաններից մէկի՝ Յակոբոս Այվազեանի արեւելեան երաժշտութեան ձեռնարկին նուիրուած գիրքը (1989), ըստ արժանւոյն գնահատելով այդ երախտաւորի վաստակը եւ իրագործելով ձեռնարկի ռուսերէն թարգմանութիւնը արեւմտահայերէնից:

1990ականների սկզբին, դէպքերի, այն ժամանակուայ իրողութիւնների նաեւ ընտանեկան հանգամանքների բերումով, հայ երաժշտագիտութեան ամենաերեւելի դէմքերից մէկը տեղափոխուեց ԱՄՆ, որտեղ լոյս ընծայեց *Կոմիտասը եւ Հայ ժողովրդի երաժշտական ժառանգութիւնը* (1994), *Արմէն Տիգրանեանը եւ Նրա 'Անուշ' Օպերան* (1995), Սայեաթ-Նովան եւ Հայ Գոսանաաշուական երգ-երաժշտութիւնը (1995), *Տիգրան Չոխաճեան. Կեանքը եւ Ստեղծագործութիւնը* (1999, նոյնը՝ նաեւ անգլերէն, 2001) հիմնաբար մենագրութիւնները, իսկ նրա վերջին հրատարակուած ուսումնասիրութիւնը եղաւ արդէն յիշատակուած *Արդի խազաբանութիւն* աշխատութիւնը:

Նա հայագիտութեան մէջ որոշակիօրէն առանձնացող հեղինակներից է: Այդ ոլորտի բոլոր գիտաճիւղերի մէջ երաժշտագիտութիւնը, այն էլ միջնադարեան երաժշտագիտութիւնը, միշտ եղել է քիչ-երախտաւորների նուիրումի դաշտ: Կարելի է ասել, թէ խորհրդահայ իրականութեան մէջ հայ միջնադարեան երաժշտութեան հարցերով զբաղուող երաժշտագէտների շարքում նա յաջորդում էր իր համբաւաւոր ուսուցչին՝ Կուշմարեանին, եւ իր երախտաշատ աւագ գործընկերոջ Ռոբերտ Աթայեանի արժանի լծակիցն էր: Վստահ կարելի է պնդել, որ այդ բերրի, բայց զաղափարական վտանգներ ունեցող ժամանակներում հայ միջնադարեան մասնագիտացուած երգը կամ հայ հոգեւոր երգարուեստն իր եկեղեցական միջավայրում, պատմական ետնախորքի վրայ քննելու մեթոդաբանութիւնը մեծ չափով մշակեց հենց Թախմիզեանը: Անգամ եզրաբանութիւնն ու ոլորտին յարմար գիտական բառամբերքը, այս “մասնագիտացուածը”, այս “ետնախորքը” եւ էլի բառեր ու բառակապակցութիւններ Մելգոնեան Կրթական Հաստատութեան նախկին սանն այնքան հեշտութեամբ դուրս էր քաշում լեզուի ով իմանայ ինչ խորխորատներից եւ օրգանապէս ձուլում արդի գիտական լեզուին: Նրա

ուսումնասիրություններով վերակազմուեց հայ հոգեւոր երգի զարգացման հազարամեակը, ուշմիջնադարեան ու նոր ժամանակների մի քանի հարիւր տարին: Այսօր ինչ էլ գրուի այս ոլորտում կա՛մ նրա կազմած փուլայնացմամբ է գրուելու, կա՛մ նրա հիմնադրումների համեմատ նոր փաստարկների ու հակափաստարկների ճամփով է ընթանալու: Հայ միջնադարեան երաժշտութեան ուսումնասիրութեան ոլորտում նրան շրջանցելն այլեւս թերի գիտական մակարդակի ցուցանիշ է:

Յիրաւի փնտռուած մասնագետ էր Թահմիզեանը: Նա դասաւանդում էր Կոմսերվատորիայում եւ այսօր իրեն ենք պարտական, որ 1973ի ուսանող երաժշտագետների եւ կոմպոզիտորների համար ուսումնական ծրագրի մէջ մտաւ «Հայ Միջնադարեան Երաժշտութեան Պատմութիւն Եւ Տեսութիւն» (այն ժամանակ արգելուած էր «հոգեւոր» բառը) առարկան, որն արդէն ընդլայնուած եւ խորացուած տեսքով դասաւանդում է առ այսօր: Մերտ կապերի մէջ էր ԳԱ Արուեստի Ինստիտուտի հետ, եռանդուն գործակցում էր Հայկական Սովետական Հանրագիտարանին, դառնալով նրա մշտական հեղինակներից մէկը եւ անփոխարինելի խորհրդատուն: Սիրով մասնակցում էր Հայաստանի Կոմպոզիտորների Միութեան աշխատանքներին: Մասնակցեց բազմաթիւ հանրապետական, համամիութենական եւ հեղինակաւոր միջազգային գիտաժողովների եւ սիմպոզիումների՝ ամէնուրեք արժանանալով բարձր գնահատականի եւ ձեռք բերելով միջազգային ճանաչում:

Այսինքն, Նիկողոս Թահմիզեանն ապրեց իսկական գիտնականի, տիպար հայագետի լիարժէք, լեցուն մի կեանք, թողնելով հարուստ երաժշտագիտական ժառանգութիւն, որից դեռ երկար են օգտուելու յետագայ սերունդների հետազօտողները:

Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի..

ԱՆՆԱ ԱՐԵՎԻԺԱՏԵԱՆ

anna_arevshatyan@hotmail.com

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՐՈԲԻ ՂԱԶԱՐԵԱՆ

(1940-2011)



Ռուբէն Սերոբի Ղազարեանը ծնուել է 27 Յուլիս 1940ին Երեւանում: 1962ին աւարտել է ԵՊՀ Բանասիրական Ֆակուլտետի Հայոց Լեզուի եւ Գրականութեան բաժինը: 1993ին պաշտպանել է դոկտորական, իսկ 1996ին ստացել է պրոֆեսորի կոչում: 1966ից աշխատում է ԵՊՀ Հայոց Լեզուի եւ Գրականութեան բաժնում, իսկ 1995ին դարձել է Հայոց Լեզուի Պատմութեան ամբիոնի վարիչ:

Մարդիկ կան, առաւելաբար գիտական լուրջ աշխատանքով կլանուած, ովքեր աննկատ են մնում լայն հասարակութեան համար: Շրջապատի մարդ չէր նա, բառի նեղ իմաստով. ոչ ուտող-խմող, ոչ էլ «գործ դասաւորող»: Լրջագոյն գիտնական էր, որ իր կեանքի իմաստն ու իմաստաւորումը գտնում էր գիտական տրմանքի մէջ: Նրա մեծարժէք բառարաններն ու ձեռնարկները մնալուն վկայութիւնն են այդ տրմանքի, մնալուն փառքը նրա:

Անուանի լեզուաբանը որդին էր ԵՊՀ երախտաւոր դասախօսներից, նշանաւոր հայագէտ Սերոբ Ղազարեանի: Այս այն դէպքն է, երբ դժուար է գիտական վաստակի առումով նախապատուութիւնը տալ նրանցից մէկին՝ հօրը կամ որդուն: Նրանք իրենց մնայուն եւ արժանի տեղն ունեն հայ լեզուաբանութեան ասպարէզում:

Ռուբէն Ղազարեանը ԵՊՀ-ում շարունակել է այն աւանդոյթները, որ թողել են հայ յայտնի հայագէտները եւ յատկապէս Հրաչեայ Աճառեանը՝ ստեղծելով դասագրքային եւ բառարանագրական մեծարժէք գործեր: Նրա *Գրաբարի Ձեռնարկը* (1986, Հ. Աւետիսեանի հետ) ունեցել է եօթ հրատարակութիւն եւ մօտ բառասուն տարի ԵՊՀ ուսանողների միակ դասագիրքն էր: Երկու հրատարակութիւն է ունեցել *Հայոց Լեզուի Պատմութեան Գործնական Դասընթացը* (1989, 2002):

Հռչակաւորն Նոր Բաղդիոր Հայկազեան Լեզուի բառարանի հրատարակութիւնից 170 տարի անց, Ռուբէն Ղազարեանը առաջինն էր ով համարձակուեց ստեղծել գրաբարի նոր բառարան՝ *Նոր Հայկազեան Բառարան* (1972 եւ 2000), ուր կան շատ լրացումներ: Հայագիտութեան մէջ առաջին անգամ նա կազմեց *Գրաբարի Հոմանիշների Բառարան*, որը լոյս տեսաւ ինչպէս Երեւանում, այնպէս էլ Լիբանանում:

Ռուբէն Ղազարեանը հեղինակ է *Բուսանունների Հայերէն-Լատիներէն-Ռուսերէն-Անգլերէն-Ֆրանսերէն-Գերմաներէն Բառարանի* (1981 եւ 2002), *Կենդանիների Անունների Հայերէն-Ռուսերէն-Լատիներէն Կարգաբանական Բառարանի* վեց պրակների՝ կաթնասուններ, թռչուններ, սողուններ ու երկակենցաղներ, ձկներ, միջատներ, բազմոտանիներ (1992-2001), *Թուրքերէն-Հայերէն Բառարանի* (2003): *Միջին Հայերէնի Բառարանը* (2 հատոր, Հ. Աւետիսեանի հետ, 1987-1992) բառարանագրական եւ հայագիտական բացառիկ արժէք է: *Միջին Հայերէնի Բառապաշարը* (1993), *Միջին Գրական Հայերէնի Բառապաշարը* (2001), *Էջեր Հայ Բառարանագրութեան Պատմութիւնից* (2002) հատորները իր յարաժամ պրայտումների արդիւնքն են:

ԵՊՀ Հրատարակչութիւնը երախտապարտ է Ղազարեանին՝ հայ լեզուաբանութեան համար հսկայական նշանակութիւն ունեցող մի շարք գրքեր խմբագրելու եւ հրատարակութեան պատրաստելու համար: Տասնեակ տարիներ առաջ թարգմանուել էին գերմանացի հայագէտ Հայրիխ Հիւրշմանի *Հայագիտական Ուսումնասիրութիւնները*, եւ Եղգէֆ Կարստի *Կիլիկեան Հայերէնի Քերականութիւնը* եւ սպասում էին մասնագէտ խմբագրի: Ղազարեանն է խմբագրել նաեւ Աճառեանի *Քննութիւն Կիլիկիայի Բարբառի*, Գրիգոր Ղափանցեանի, Էդուարդ Աղայեանի մի շարք անտիպ գրքեր:

Մահուանից մի շաբաթ առաջ նա աւարտեց մի նոր արժէքաւոր աշխատութիւն՝ «Գրաբարի Դարձուածաբանական Բառարան»ը, որը մօտ ժամանակներս լոյս կը տեսնի:

Հայագիտութիւնը ծանր կորուստ կրեց: Ռուբէն Ղազարեանն այլ ծրագրեր էլ ունէր, որոնք ցաւօք սրտի միայն ինքը կարող էր իրականացնել:

ՊԵՐՇ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ